



بنه مایین بنیاتگه ری یا پیکهاته یی د هه لبه ستا (من گوته بای) یا عارف حیتوی وه ک نموونه

شرین زیدان شکر

کۆلیژا زمانان- پشکا زمانئ کوردی (ماسته ر/ئه ده ب) ۲۰۲۳-۲۰۲۴

پۆخته:

ریبازا بنیاتگه ری یا پیکهاته یی ئیکه ژ وان تیورین ره خه یی کو فه کۆلینئ ل وان نهینیان دکه ت یین بو ینه ئه گه ری به ره مه مئینان تیکستی و هاریکاری یا خوانده فانی دکه ت بو تیکه هشتن و شروفه کرنا به ره مه یی ئه ده بی ل دویف تیوره کا ره خه یی و پیکه گه گریدانئ دکه ت د ناقه را بنیاتئ ناخوویی و بنیاتئ ده رفه و گریدان ب ژيانا جفاکی، بنیاتگه ری یا پیکهاته یی ئاراسته کا نوی بوو د ناف تیورا ره خه یی دا، چونکی شروفه کرنا ئه فئ تیورئ ل سه ر به ره مه یی ئه ده بی ده پته کرن ل دویف وان باگراوه ندین هزری، ره وشه نیبری، جفاکی، میژوویی و ئاستئ ناگه هی یا نقیسه ری، چونکی ئه و پالده ری فه شارتن یه بو نقیسه یی به ره مه یی و دبینه ره گه زه کئ گرنگ بو ئافا کرنا بیرمه ندی یا نقیسه ری، ئه گه ر جیهان بینی یا نقیسه ری یا تراژیدی بیت راسته وخو دئ هه ست ب وان نه خوشیان که ی د ناف تیکستی دا، به لئ ئه گه ر ژيانه کا ئارام ژیا بیت دئ هه ست ب خوشیان که ی د ناف تیکستی دا، واتا بنیاتگه ری یا پیکهاته یی کۆمکرنا دوو فه کۆلینایه زمانقانی و جفاکی.

پیکھاتووی۔

پیکھاری تہ فہ کولینے ژ دوو پشکان پیکدھیت، ب

تہ فہ پھنگی ل خواری:

-پشکا ٹیکے: تیوری یه و هاتی یه پارفہ کرن ل سہر سہ
باسان، باسے ٹیکے زاراف و تیکہ و پھیدا بونو بنیاتگہری
یا پیکھاتہیی، باسے دووی ژدہری و پھیدا بونو تہ فہ
پریازی و رابہری بنیاتگہری یا پیکھاتہیی، باسے سییی ب
تیروته سہلی مه به حسا بنہ مایین بنیاتگہری یا پیکھاتہیی
کریه و چاوانیا پراکتیزہ کرنا وی ل سہر دہ فہ نویخان.

-پشکا دووی: تایه ته بو پراکتیکے مه به شهک ژ ژیاناما
(عارف حیتو) ی به حسکریه، چونکی مه پیدقی ب جیہانینا
جفاکی و میژووی یا هه لبه ستفانی دیت بو پراکتیکے و
گرنگی ب بنیاتی نافخووی و دہرفہیی هاتیه دان.

۱- کورتیهک ل سہر بنیاتگہری:

بهری بنیاتگہری پیکھری پیکھری بریاردانی ل دہرفہی
تیکستی بوون، ل بنیاتگہری تہ فہ تشته پھتکر، بنیاتگہری
ب شپوه به کت گشتی سہر دہری د گہل دکت دویر ژ
بارودوخین نفیسہر تیدا دہرباز بووی، وهکی لایه نین
میژووی، جفاکی و دہروونی، واتا سہر دہری ل گہل
تیکستی ل سہر بنہ مایین زمانے تیکستی ئایا زمانه کت باشه
یان لاوازه، زمانه کت چره یان ساده یه دکت. ههروه سا ژ
لایق ریتما نافخووی و ریتما دہرہکی، وینہیا هه لبه ستی و
ئاستی دہنگی ل رووی ئاسووی و ستوونی، ل ناف سنووری
تیکستی دہرناکھیت و تیکستی ب تہمامی وهردگری و
فہ کولینے ل سہر دکت. سہبارت ب پیناسه و زاراقین
بنیاتگہری یی دشین بیژین، تہ دہبه کت سہر به خو یه و هیچ
په یوه ندی ب ژیان جفاکی یان میژووی یان دہروونی یا
نفیسہری فہ نینہ، بنیاتگہری پریازہ کا رهمزی یه کو هیچ
په یوه ندی ب دہرفہی تیکستی نینہ، (کلودلیف ستراوس)
دہرباره ی بنیاتگہری دبیژیت: ((بنیاتگہری دقیت بیته
پریازہ کا هزی یا هویر، وهکی پریاز و میتودین زانستین
سروشتی. دقیت هه فبه ندی یا د نافهرا پارچه یین هه
بنیاتهکی فہ خوینین تہ و ژ ب پیکا فہ خواندن و نژیاری
و دیارکرنا هه فبه ندین دہرفہ، پاشی لیکدان د چارچوفه کت

پیشہ کی:

تہ فہ کولینا ل ژیر ناف و نیشانی (بنہ مایین بنیاتگہری
یا پیکھاتہیی د هه لبه ستا (من گوته بای) هه وله که ژ لایق
مه فہ بو دیارکرنا بنہ مایین بنیاتگہری یا پیکھاتہیی د ناف
هه لبه ستی دا.

گرنگی یا تہ فہ کولینے بو تہوی چہ ندی فہ دگہریت
کو بنیاتگہری یا پیکھاتہیی یا وی بو تیکستی تیکه ژ
ره گزین پیکھینہر بو هشداری یا جفاکی و شکاندنا وی
دابرا نا بنیاتگہری یا زمانفانی و جفاکی، چونکی تہ فہ پریازہ
رادبیت ب دیارکرنا بنیاتی ئامازہ دانے و گریدان ب بنیاتی
نافخووی.

سنووری تہ فہ کولینے مه هه لبه ستا (من گوته
بای) د دیوانا (زایین ناگری) یا عارف حیتو وی وهک نمونه
وهرگری یه، چونکی د تہ فہ هه لبه ستی دا دشیانده
بنیاتی نافخووی و دہرفہیی ل سہر پراکتیک بکھین و
شرو فہ بکھین.

میتودا فہ کولینے، پریازا بنیاتگہری یا پیکھاتہیی.

پرسین سہرہکی یین کو تہ فہ کولینہ ل بهرسفا وان
دگہریت تہ فہ نه: تہری عارف حیتو تا چ راده شیا به مفای
ژ بنیاتگہری یا پیکھاتہیی ببینیت و د خزمه تا دروستکرنا
دیژین هه لبه ستی دا؟ دیسان تہ و چ تہ کنیکن تہ وین
بکاریائی؟

فہ کولینین پیشتر ل سہر بابہ تی: هه فال سہلیم تہ یب د
په رتووکا (بنیاتگہری د ناف په خنا کوردی دا (ژ دہستپیکے
هه تا سالا ۲۰۰۳) ل به شه کت تہ فہ په رتووکے به حسا
بنہ مایین بنیاتگہری یا پیکھاتہیی دکت ل سہر هه لبه ستا
(گری ل سہر مرپه کت هیشتا نه بووی) یا محسن قوچانی.

-هاقین سہعید خضر فہ کولینہک ل ژیر ناف و نیشانی
(بنیاتگہری یا پیکھاتہیی و پراکتیزہ کرنا تہوی ل سہر پو مانا
(ثالیی دی یی پری) تہ نجامدایه.

-عوسمان یاسین ل گو فارا رمان ژماره (۲۱) بابہ تہک
نفیسی یه ل ژیر ناف و نیشانی (میتودی بنیاتگہری

گشتی یی نوی یی بلندتر ژ نژیارین دهسپیکي، داکو

ثافهي یی نهديار بو مه لئ پوهن ببيت.)) (حاجي، ۲۰۰۸: ۶۳). زارافي بنياتگهري د بنهرهت دا د بوارئ ثافاكرن و تهلاسازي یی دا هاتييه بكارئينان، كو ب پامانا چاوانی یا درستكرنا ثافاهييه كي دهيت، پاشان هاته د ناف بيافي زانستئ زمانقانی و زانستين دی دا، د زمانئ فهره نسی دا په يفا (structure) بو بكاردهيت كو بو په يفا يونانی (struere) دزفريت و پامانا وی دانانا شهنگهسته يه بو ثافهي. د زمانئ كوردی دا گه لك زاراف بو دهينه بكارئينان وه كي (بونياتگهري، بنياتگهري، نژياگهري، پيکها ته گه رايي، پيکها ته خوازي، فهواره خوازي). په يفا بنيات د فهره ننگا (خال) دا ب پامانا شهنگسته و بنيات هاتي يه، د نه ده بياتين فارسي دا زارافي (ساخته گه رايي) و د زمانئ عه ربه ي دا زارافي (البنوية-البنائية) و د زمانئ ننگليزي و فهره نسی دا په يفا (structure) كو ژ زارافي (structuralism) هاتي يه بو دهينه بكارئينان. (مستفا، ۲۰۰۴: ۳۵).

۱-۳- زاراف و تيگه هئ بنياتگهري يا پيکها ته يي :

بنياتگهري يا پيکها ته يي ثاراسته كا په خنه ي يه بو په يداكرنا ديتنه كا نوی و هوير يا په خنه يي بزاف دكر و هاريكاري يا خوانده قانی بو تيگه هشتن و شروفه كرنا نه ده بي ل بهر پوناها تيووره كا په خنه يي دكه ت، كو پيکفه گريدانئ د نافبه را وان هه مي په گه زين پيکهيته ريئ تيکستئ دا دكه ت، چ نه ف په گه زه يين بنياتين نافخويي يان په گه زين بنياتا ده رفه يي يين گريدای ب ژيانا جفاكي بن، نه فه زي ژ نه وي يه كي دهيت كو زمان هه مي ژيانا جفاكي ب هه مي په گه زين نه وي فه وه درگريت، چ نه ف ژيانه ژيانه كا واقعي بيت يان ژيانه كا ثاشوي بيت.

ژ روپئ زمانئ فه ده ربينا بنياتگهري يا پيکها ته يي ژ وه رگيرانه كا زانستي يا زمانئ فهره نسی هاتي يه وه رگرتن: (Le structuralisme genetique). (خضر، ۲۰۱۹: ۵۸).

۱-۱- په يدا بوونا بنياتگهري يا پيکها ته يي:

ههروه سا وه كي زاراف د زمانئ كوردی دا زارافي (بنياتگهري يا پيکها ته يي) و د زمانئ عه ربه ي دا (البنوية التكوينية) و د زمانئ ننگليزي دا زارافي (formative structuralism) بو بكاردهيت. نه وه تا بنياتگه ريئ كارفه دانه ك بوو دژي بنياتگهري يا فورماليستي كو هه ولا چاره سه ركرنا ده قي ددا د ناف زمانئ دا، رابه ريئ بنياتگهري يا پيکها ته يي د وي باوه ريئ دانه، نه گه ر زمانقانی چه ندا به رفه ر بيت بو فه كو ليئا نه ده بي، لئ دشيان دا نينه هه مي فه كو لينين نه ده بي نه نجام بده ت دا كو خوانده قان رازي بكه ت. (لويسان گولدمان) (۱۹۱۳-۱۹۷۰) ل رابه ريئ سه ره كيين نه فئ ميتودئ يه، فه كو لينين د بوارئ زانستين جفاكي دا پشت به ستن ب هزرا ماركسي هه ولا فه ديتنا بنياتئ جفاكي يئ فه شارتي ل پشت ده قي ددا، بنياتئ جفاكي بنياته كي گشتي يه نفيسه ر و هه لبه ستقان هه ر ئيک ب ريکه كي پئ كاريگه ر دبیت (ئيراهيم، ۲۰۱۲: ۴۷). هه ر كه سه ك بهيت سه حكه ته كارين نه ده بي پيدفیه ل بهر پوناها ي گوتارين په وشه نبيري بيت، ده رباره ي نه فئ چهندي هاتي يه گوتن (هه ر بابته كي په وشه نبيري يان داهيتانه كا نه ده بي ناييت ب چالاكيه كا تاكي بهيته هه ژمارتن و چ په يوه ندي ب چالاكي يا جفاكي فه نه بيت.)

بنياتگهري وه كي ريبازه كا هزري و په خنه يي ل دهسپيكا سه دسالی يا بيستئ سه ره له دايه و پشتي سه رده مه كي زرين هيدی هيدی ل سالتين شيسان ل سه دي بووري هه لوه شينگهري هه فركي يا وي كر. ل دهسپيكي بنياتگهري يا پيکها ته يي وه ك هزرك ل ده ف (هيگل) و (ماركس) په يدا بوو، وان هه ردووكا نه ف زارافه بكارنه دينا چونكي ماركس د په رتووكا خو يا ب نافي (سه رمايه داری) دا دياردكه ت كو روويدانين تابووري وه ك روويدانين ميژوويي نه ژ سه رده مه كي ده رده كه قيت و به ره ف نه مانئ دچيت. ل فهره نسا ناف و ده نكين په خنه گره كي ماركسي ده ركه ف نه و زي (لويسان گولدمان) بوو، نه ف ريبازا گولدمانی پيشنيخستي ب (ريبازا بنياتگه راي يا پيکها ته يي) ده يته نياسين. نه ف تيورا (گولدمانی) ثاراسته كا نوی بوو د ناف تيورا په خنه يي دا كو بيا فه كي سه ره كي بوو بو ريبازه كا نوی د ناف كاري نه ده بي دا. نانكو ل فيري بو مه دياردبيت كو بنياتگهري يا پيکها ته يي نه وه كو هه ر هزرك ل زانستين مروفايه تي ژ نه وي يه كي دهين، كو پارچه ك ژ ژيانا هزري و جفاكي دبیته په گه زه كي گرنگ د ثافاكرنا بيرمه نديا

رەخەنە گرى رۇمانى (لويس گولدمان) تىك ژ رابەرىن سەرەككەن بىياتگەرى يا پىكھاتەيى دەيتتە ھەژمارتن، گولدمان بزافى دكەت ڧەكۆلېنى ل پىكھاتەيا دەقى ئەدەبى بكت، داکو ب ئەڧى رېكې رۆھنېكەت كو جىھانېنى يا ئەو چىن يان گرۇپې كۆمەلايەتى وئېنە بكت يا كو نڧىسەر ئېكە ژ ئەندامېن وى كۆمەلې، ھەر چەندە دەق ژ جىھانېنى چىنا كۆمەلايەتى تېزىك بىت بەرھەمەكې ھونەرىن پەسەنتر و داھىنەرتەرە ب بۇچونا گولدمانى شونوارى ئەدەبى د قۇناغا تېكې دا ناىت وەك بەرھەمەكې تاكەكەسى سەحكەينې، بەلكو دڧىت ئەو ھەز، بەھا، ھىڧى و ئارمانجېن د ناف كۆمەلگەھى دا گەھشتىنې سەحكەينې، ئانكو ئەو تىشتى گولدمان ل دوېڧ دگەرېت كۆمەكا پەيوەندىنې پىكھاتەيى د ناف دەقى ئەدەبى، جىھانېنى و مېژوو ب خۇيە. وى دڧىت نىشامە ب دەت كو بارودۇخى مېژوويى گرۇپەك يان چىنەكا كۆمەلايەتى چاوال سەر دەستى جىھانېنى يى دەيتتە ڧەگواستن بۇ ناف پىكھاتەيا بەرھەمى ئەدەبى. (يەعقوب، ۲۰۰۸: ۶۱).

۱-۵- رېيازىا بىياتگەرى يا پىكھاتەيى و كارى ئەدەبى:

رېيازىا بىياتگەرى يا پىكھاتەيى چار خالېن ھەيىن بۇ ڧەكۆلېنا ئەدەبى:

۱- پەيوەندى يا سەرەكى د نافبەرا ژيانا كۆمەلايەتى و داھىنەرتەرە ئەدەبى دا. گرنكى ب كەتوارى مروڧايەتى يى نادەت بەلكو ڧەكۆلېنى ل سەر بىياتىن ھەزرى دكەت، ئەو ژى د نافبەرا جىھاكى جىھانا خەيالى كو ئەدېيى داھىنان تېدا يا كرى .

۲- ئەزموننا تاكە كەسى گەلەكا كىمە بۇ داھىنانا بىياتى ھەزرى چونكى ئەڧ تىشتە ھەڧىشكە د نافبەرا تاكەكەسى و جىھاكى دا.

۳- پەيوەندى د نافبەرا ھەردوو لايەنان پەيوەندىيەكا دىيالېكتى يە و پەيوەندىيەكا ئەركى د ئاستى بىياتا ھەزرى دا يا ھەي.

۴- ل ژېر وان خالېن مە بەھسكەرىن دى شىن ڧەكۆلېنا شاكارېن ئەدەبى يىن جىھانى كەين، بەرانبەر ئاستىن كارېن نافەندى، چونكى ھەمى بىياتىن ھەزرى ب تىگەھەكې

(تەيب، ۲۰۰۵: ۹۶). ل دوېڧ بۇچونا (گولدمان) ئەو واقعى نڧىسەر تېدا دژىت د بىياتى ھەز و بىرىن نڧىسەرى دا پەنگەدەت، ل دەمى بەرھەمىنانا ھەر بەرھەمەكې ئەدەبى يان ھونەرى ئەڧ ھەز و بىر دياردېن. بەلې (گولدمان) دگەل وى بۇچونى نېنە يا دىژىت: دەقى ئەدەبى وئېنەكې فوتوكۆپى كەتوارى بىت، چونكى ھەر وەك (د. غالى شكرى) دىژىت: (گولدمان) تىكەمىن ھەزەمەند بوو كو گوت كارى ئەدەبى فوتوكۆپى كرنا كەتوار نېنە). كارىگەرىيا بىياتگەرى ب سەر گولدمانى د بىتە ھوكارى ئاسويەكا نوى ل ئىستاتىكايا (لوكاش)ى دروست بكت، بىيات وانا سىستەم د ھەر سىستەمەكى دا ھەمى پىك پىكھە ھاتىنە گرېدان ب شىوہەكى كو كارى ھەر پىكھەكې ب سەرھەم پىكېن دى ڧە گرېدايە. د ھەر سىستەمەكى دا ھىچ پىكھەك نەشېت دوېرى پىكېن دى كارى خۇ ئەنجامدەت. (ياسىن، ۱۹۹۸: ۴۵). د مېتودا بىياتگەرى يا پىكھاتەيى دا دبىت نڧىسەر پابەندى چەمكا تىگەھشتن و رافەكرنې بىت، تىگەھشتن ل ھەر دەڧەكى پىرۇسەكا ئەڧلى يە ناىت تىكەلى ھەست و سۆز و دوخى دەروونى يى پەخەنەرى بىت. بەلكو بەرۇڧاژى دبىت ھەر حالەتەك ژ ئەڧان ل دەقى دوېر بىخېن، بۇ ھەندى دا بشىن تىگەھشتنەكا زانستىانە بۇ دەقى بكتەين، مەبەستا مە ل تىگەھشتن ئەو ھەسڧكرنا وان پەيوەندىن بىياتى كو دەق ل سەر ھاتى يە ئافاكرن، وانا ھەسڧكرنا تەماما دەقى بى كو ڧەكۆلەر ل دەقى دەرىكەڧىت. (ھسەين، ؟: ۱۲۸). تىورا بىياتگەرى يا پىكھاتەيى ب شىوہەكې فېزىكى ڧەكۆلېنى ل دەقى دكەت بەرى بچىتە د قۇناغا پەخەنىيى دا، دووبارە دەقى دادرىژىت و ل نھىنېن بەرھەمى ئەدەبى دگەرېت. (راغب، ۲۰۰۳: ۲۳۵). رېيازىا بىياتگەرى يا پىكھاتەيى ھندەك جاران ب پەخەنىيى جىنى دەيتتە نىاسىن و ڧەكۆلېنى ل كارى ئەدەبى ھەر ل دەستىپكا نڧىسىنا وى ھەتا دبىتە پەرتووك دكەت. ئانكو گرنكى يى ب قۇناغېن پىكھاتنا دەقى دەت، ئەڧ پەخەنە زىدەتر ڧەكۆلېنى ل وان نھىنېيان دكەت يى بۇ يە ئەگەرى بەرھەمىنانا دەقى. (رئوف، ۲۰۱۷: ۲۹۸-۹۹۲).

۱-۴- رابەرىن بىياتگەرى يا پىكھاتەيى (لويس گولدمان):

گشتی یی کارئی ئه ده بی و هونه ری دهینه گریدان. (تهیب، ۲۰۰۶: ۱۰۱).

ل سهر ئه فان خالین مه بهسکرین ئه نه شیین هه می تشتان بو هزرکنا نفیسه ری ب زفرینین، چونکی دبیت نفیسه ر هنده ک تشتان بنفیسیت کو پیدفی پی هه ی، یان حاله تی وی یی دهروونی یی باش نینه هنده ک تشتان دنفیسیت کو ئاگه ل خو نینه، چونکی یی مژویلی جونکارای یا تیکستی یه، ده ما فه کۆله ره ک دهیته وی دهقی شروقه دکهت و هه لدهسنگینیت دیتنا وی گه له ک یا جیاوازه ژ دیتنا نفیسه ری بو جفاکی، له ورا ده می تیکسته کئی ئه ده بی شروقه دکه ین و هه لدهسنگینین پیدفی یه خو دویر بیخین ژ زیاننا ما نفیسه ری ژینگه ها جفاکی یا نفیسه ری و هه ر تشته کی ده رفه ی تیکستی بیت.

۱-۶- دهق ل بنیاتگه ری یا پیکهاته ی دا:

د ره خه یا ئه ده بی دا پیکفه گریدان بنیاتئ دهقی ب بنیاتئ کۆمه لایه تی و میژووی دا هه وله کا نوی نینه، چونکی ره گئی ئه فئ بنیاتئ فه دگه ریت بو ره وشه نبیری یا ره خه یا کۆمه لگه ها مرؤفایه تی دا. د سه دی نوزدی دا ئه ف هه وله گه له ک گرنگی پی هاته دان و پیشکه فتن ب خو فقه دیت، چونکی ئه ف سه ده یه سه دی پنیسانس و زانست و زانیاریین مرؤفایه تی یه، هشیاری یا ئه ده بی ئیکه ژ گرنگترین جوړین ئاگه می یی کو مرؤف ل ماوه یی په یوه ندیی ژیا نا کۆمه لایه تی وه ردگریته. ئه ف بوچوونه دبیت ده لاله تی ل بنیاتگه ری یا پیکهاته یی بکهت، ب وی سیفه تی کو بزاقئ دکهت جه ختی ل سهر په یوه ندی یا بنیاتئ ئه ده بی بکهت. دهق به ره مه می ئه ده بی یه، ئه ده ب ژ به ره مه می کۆمه لگه می یه، ل فیره نفیسه ره هه ولددهت جیهانینی یا خو هه ر ل قوناغا زا رۆکینی یا خو هه تا مه زن بووی دهقی ب جفاکی فه گری بدهت. (لویسان گودمان) کو ئیکه ژ رابه رین مه زنین بنیاتگه ری یا پیکهاته یی، گرنگی پیدانا (گولدمان) ی تنی ب بنیاتئ ئه ده بی و میژووی و جفاکی نینه، به لکی ژیده ری ل هندئ وه ردگریته کو هه بوونا ئه فئ په یوه ندی یی ل چارچو فئ چه مک و تیکه شته زمانناسی یا بنیاتگه ریدایه، کو (دیسوسپری) ئه ف چه نده داهینایه و گولدمانی گرنگیدایه و زه نگین کریه، به لئ چاوا شیایه

تیکه لیه کی د نافه را بنیاتگه ری و میژووی دا بکهت؟ ل بهر رۆناهی یا زماناسی دا، بناغئ بنیاتی سیسته مه کئی گرتی یه و میژوو بزاقا گوهورین و پیشکه فتنه. بئ گومان تیورا مارکسییه تی ل سهر ئه فئ بنجینی هاتی یه دامه زراندن دا ل دیاردین کۆمه لگه می بگه هیت، بو ئه نجامدانا ئه فئ کریاری پشت ب بنیاتگه ری یا پیکهاته یی گریدهت. (محموود، ۲۰۱۲: ۵۹-۶۰).

۲- بنه مایین بنیاتگه ری یا پیکهاته یی:

۲-۱ بنیاتئ ده لالی:

ئه ف بنیاته بنه مایین ئیکئی یه د ناف پروسسیا شروقه کرنا بنیاتگه ری یا پیکهاته یی دا کو ژ به رفه ره ترین پینگا فین ئه فئ تیورین به ب تاییه تی بو فه کۆلینا به ره ف فه دیتنا جیهانی چونکی ((ئه ف بنیاته ژ هه ر کۆمی و ته فکر بو تیکه می دیتنی پینگا فا خو ده ستپیدکهت، کو ژ هه ر دوو ره هه ندین تاکی و کۆمی تینا خو به ره مه دینیت)). (تهیب، ۲۰۰۶: ۷۶). دیتنا کۆمی واتا کۆمه کا که سانن یین ژ تاکه که سیا خو ده رباز بووین، مه به ست پی ئه وه ژ ده ست به ردانا تاکه که سی بو به رژه وه ندی یا کۆمی ب ئه گه ری ئه وی چه ندئ ((دیتنا کۆمی بو جیهانا ئه و کۆم تیدا دژیت ب شیوه یه کئی سروشتی و نه ئیکسه ر کارتیکنری ل سهر نفیسه ری دکهت کو ئه و ب خو پشتی هینگئ دزفریته فه بو کۆمی)) (خضر، ۲۰۱۹: ۶۳). د فیرئ دا شروقه کرن ژ بنیاته کئی ساده تیکستی ده ستپیدکهت، لئ سروشتی ئه فئ بنیاتئ چه؟ و چاوا کاریگه ری دروستکری یه؟ به ری ده ست ب هه ر شروقه کرنه کئی بکه ین پیدفی یه مه رجین گولدمانی دیار بکه ین ل سهر بنیاتی و ده ریخستنا بابه تی خو ژ تیکستی وه ک خواندنه کا سه رفه یی، کو دبینه بنیاته کئی ده لالی، د فیرئ دا مه به ست پی شروقه کرن و هه لوه شاندن و ئافا کرن نینه. ئانکو دشیان دایه بیژین کو بنیاتئ ده لالی خودان دوو تاییه تمه ندیی سهره کینه کو پیدفی یه بهینه جیه جیکرن:

۱- هه مه لایه نی کو نفیسه ری و جفاکی وی و سهرده می وی یی میژووی پیکفه کۆم دکهت.

۲- ئه و پیکفه گریدانه ئه وا دبیته سهرده مه ک بو

دهینه گریدان بی کو تیبگههن نه و روویدان دبیته نه گهری نه شیانا خوانده فانی.

۳- نامرازئی ئافه دانکرنا سهره کی بو که توارئی هسه کی، پیدفی یه دهستیکی ل خالا هه فگرتنی دگه ل راستی بی بپته وینه کرن ب شیوازی گه نگه شه یی نه ب ریکا میکانیکی یان هه فدزی.

۴- نه و زانینا تیگه هشتی و شروفه کرن بو که توارئی، خالا هه فگرتن یان نه هه فگرتنا وی یان خالا راستی یان شاشی یا وی ناگه یی، هه کهر ل ژیر هه مه چه شنی یا کومه لایه تی نه بیت نه ف خاله بتنی دبیته نه گهری تیگه هشتن و گرنگی یا وی. (بحری، ۲۰۱۵: ۱۷۱).

۲- ۷- پراکتیکرنا بنه مایین بنیاتگه ری یا پیکهاته یی ل سهر تیکستنا نویخازا کوردی:

ریبازا بنیاتگه ری یا پیکهاته یی نه وی چه ندی په تدکه ت کو تیکست ب تنی زمان بیت، به لکی (جیهانبینی یه). نه فه زی په یوه ندیه کا بهیز و کاریگه ر ل سهر نقیسه ری یان خودانی به ره می هه یه، هزرا وی بو جفاکی و ئاستی وی بی په وشه نبیری. و مه به ست ژ بنیاتگه ری یا پیکهاته یی، نه ف تیکسته چاوا هاتی یه داهینان، بیروبوچووین بنیاتگه ری یا پیکهاته یی ژ په گه زین گرنکه بو هشیارکرنا کومه ل، له ورا دفت گرنگی بی ب (بنیاتی واتایی) ب دهین واتا بنیاتگه ری یا پیکهاته یی کومکرنا دوو فه کولینانه (زمانقانی، جفاکی) (ته یب، ۲۰۰۶: ۱۹۴-۱۹۵).

ههر سوسولوزیه کا دیالکتی یا پیکهاته یی بریتی یه ژ وی چه ندی کو که توارئی مروفایه تی بی به رسفا خودی تاکی ژ کومه ل و سهرجه م نه و هه می که تواره نه دشیان بو گوهورینا بارودوخی به ره ف ئاسویه کن گونجای دگه ل هیقین چینن کومه لایه تی. ب نه ف چه ندی ههر که تواره کن مروفی خودان ده لاله ته و گه لک جارن نه و ده لاله ت یا ره ون نینه، به لکو دمینته ل سهر فه کوله ری یان په خن گری ل ده می کاری خودا وان ده لاله تان دبیینت. (ته یب، ۲۰۰۶: ۹۷).

بو پراکتیکرنا بنه مایین بنیاتگه ری یا پیکهاته یی ل سهر ههر تیکسته کن نویخاز پیدفی به حس بیاتی جفاکی

و میژووی بی یی هه لبه ستی بهیته کرن، داکو نقیسه ر ناگه هداری هشیاری یا چینایه تی و هشیاری یا میژووی بیت، نه ف ریازه (دیارکرنا بنیاتین هیماینه و گریدان ب بنیاتی نافخوی بی تیکستی دشین بیژین کو بنیاتگه ری یا پیکهاته یی دوو بنیاتین مه زن و به رفه ه دوو په وشه نبیری ژ تیکجودا کو بنیاتگه ری یا پیکهاته یی نه فنی چه ندی ئاشکهره دکه ت). (خضر، ۲۰۱۹: ۴۳). مه به ست ژ (بنیاتی نافخوی) نه وه شکاندنا دابونه ریتان و لفاندنا پاشه روژی یه. و مه به ست ژ (بنیاتی په وشه نبیری) خواندنه کا ده رفه تی تیکستی یه دیسان بو پراکتیزه کرنی پیدفی یه ههر س ته وه رین سهره کی ب خوقه بگریت کو نه و ژ (رسته یین هه فته ریب و رسته یین هه فدز و رسته یین هه ف هزر). (خضر، ۲۰۱۹: ۴۳). مه به ستا مه ژ رسته یین هه فته ریب نه فه یه:

۲-۷-۱ هه فته ری بی:

بنه مایین سهره کی بی هه فته ری بی بی ل سهر دووباره کرنی دهیته ئافا کرن، له ورا هه فته ری بی پوله کن سهره کی ده لبه ست و ریتما نافخوی دا دگپریت، گه لک جارن هه لبه ست زه نگی تر دبیت ده ما په یف یان رسته یین هه فته ری بی تیدا هه بن، دیسان خوانده فان ژ پتر تام و چیژی دی ژ هه لبه ستی وه رگریت. هه فته ری بی (ژ نه نجامی دووباره بوونا رستان ب په نگه کن ستوونی د ناف ریژین هه لبه ستی دا دووباره دبن). (ئورمانی، ۲۰۰۵: ۶۳)، ئانکو یا پیدفی یه رسته (ژ لای شیوازی و ده رپرینت فه وه که هه فین تاکو بشین پوله خوی بی ریتمی بگین). (نهیلی، ۲۰۰۷: ۲۳۱). فه ره به حس هه فته ریب بی بکه ین ب کورتی دووباره کرنی ب دهینه نیاسین. نه م دشین بیژین هه فته ری بی هه فگونجانده کا دیار و جورا و جور دده ته تیکستی هه لبه ستی، چونکی هه فته ری بی د ناف هه فگونجانده تی به رده وام د ئاستین جورا و جور ده رده کفیت، هه روه سا د ناف ئاستی ری کخست و ری کو پیکرنا بنیاتی پیکهاته یی دا، د ئاستی ری کخست و ری کو پیکرنا پوخسار و جور و گو تین ریژمانی دا.

۲-۷-۲ رسته یین هه فدز نه فه یه: گه لک جارن هه فته ریب ب ریکا دزیه کن زی دروست دبیت و نه و

دژيەك دىيەتە دوو جۆر دژيەكا ئەرئىنى و دژيەكا ئەرئىنى:

أ- دژيەكا ئەرئىنى: ئىكە ژ جورئىن دژيەكا مەبەست پى دوو پەيغىن دژى ئىك ژ لايى واتايى فە وەكى (زىندى ، مرى) ئەف پەيغە د بىچىنە دا د ئاف فەرھەنگى دا دروست بوون، ژ لايى واتايى فە دژى ئىك بى كو مروف ب ياسايىن رىزمانى دەستكارى تىدا بكتە و رۆلەكى جوانكارى پى ب رۆخسارى دەقى دەن. (خۆشناو، ۲۰۰۹: ۱۶۹-۱۷۰).

ب- دژيەكا ئەرئىنى: ئەف جورە دژيەكە برىتتە ژ رەگەزى ھەردوو پەيغان ئىك ژىدەرە و ھەردوو ئىك تىتن، لى ب ھارىكارى يا ئامرازى ئەرئى يان پىشگر واتايا وى بەروفاژى دىت. بۆ ئوونە وەكى (چوونەو، نەچوونەو) (خۆشناو، ۲۰۰۹: ۱۷۳).

۲-۳- رستەيىن ھەفھەر: ئەو رستەنە كو د ئاف ھەلبەستى دا ب فورم و شىوازىن جودا جودا دەيتە نقىسىن، بەلى ھەمان واتا و مەبەست پى ھەيە.

بىياتگەرى يا پىكھاتەيى خۇدان چەند ئاستىن زمانى نە، ب ئەقى شىوہيى ل خوارى: (ئاکرەيى، ۲۰۲۱ : ۱۲۹):

ژمارە	جۆرى ئاستى	ئەركى ئاستى
۱	زمانى	فەكۆلىنا پىت و جەفەنگىن وى دكت. ھەرەسا پىكھاتەيا وى يا موزىكى ژ رىتم و ئاواز و دركاندنا وان.
۲	پەيغى	فەكۆلىنا بەكەيىن پەيغان دكت. و ئەركى وان بۆ پىكھاتەيا زمانى و ئەدەبى.
۳	فەرھەنگى	فەكۆلىنا پەيغان دكت. تا كو تايبەتمەندىين وى يىن ھەستى و ئاستى شىوازى يا وى بزايىن.
۴	رستەسازى	ئەف ئاستە يى تايبەتە ب فەكۆلىنا پىكھات و دروستبوونا رستەيا و رىكىن پىكھاتنا وى و تايبەتمەندىين وى يىن دەلالى و ئىستاتىكى.
۵	گۆتنى	شروڤەكرنا پىكھاتەيا رستەيىن مەزن دكت بۆ زانينا تايبەتمەندىين وى يىن سەرەكى و لاوہكى.
۶	دەلالى	ئەف ئەركە گرنكى يى ب شروڤەكرنا واتايىن ئىكسەر و نە ئىكسەرددەت. و وئىنەيىن گرئىداى ب سىستەمىن دەرەكى ل سنوورئى زمانى، كو زمانى ب دەررووناسى و سوسپولوژى فە گرئىدەت. كو ھەر ئىك ل دويف پلەيا خۆ ئەركى خۆ ل سەر ئەدەب و ھەلبەستى دىينن.

۲-۸- کورتیه ک ل سهر ژياننامه يا (عارف حيتو)ی:

ناڤئ وی یئ تهمام (عارف کورئ محهمه د سه لیم بالآته یی)، ب (عارف حیتو) دهیته نیاسین. ل سالا ۱۹۶۸ئ ل گوندئ باله تی- سهر ب ناحیا ئه تریش- دهوگ ژ دایکبوویه، کولیزا پزیشکی ل سالا ۱۹۹۲ئ ل زانکویا مووسل ب دوماهی ئینایه، ل سالا ۲۰۰۴ئ باوه رنامه یا ماستهرئ ب نه خویشین دهروونی یین زاروگ و سنیله یان ل زانکویا دهوگ وه رگریه، ل سالا ۱۹۹۴ئ ئیک بوو ژ دامه زرنه رین گروپئ نویرکن ههروهه، ناڤری دبیزیت: ئارمانجا مه یا سه ره کی ژ ئه فی گروپی پشکه فتنا جفاکی یه. عارف حیتو د به رنامه یا (تافه هه یف) دا کو (سه بری سلئفانه یی) چاڤیکه فتنه ک ل گه ل ئه نجامد ابوو؛ دبیزیت: بو ماوه یئ چه ند سالا ه کان ژیا نا خو ل گوندی بووراندی یه، ناڤری ل ناڤ خیزانه کا مه زن و تیگه هشتی و ره وشه نبیر مه زن بوویه، دیسان دبیزیت؛ ئاخفتنه کا بابئ من کو گه له ک کاریگه ری ل سهر ژیا نا من هه بوویه ئه و ژئ: (باشی بکه و د ناڤ ئاڤئ دا به رده). ئه و سترانئ ل کوچک و دیوانان د هاتنه گوئن کاریگه ری ل سهر هه بوویه، ئه گه ره کئ ریکه خو شکه ر بوویه دا کو بیته هه له به ستفان، دیسان دبیزیت: من گیانه کئ لیپورده ی هه یه به رده وام لیپورده مه و چ جاران ل گه ل تو لفه کرنئ نینم. نفیسین ل ده ف هه له به ستفانی بریتی یه ژ (دل دارئشکرنا سه ربورئ ژیا نئ بو سهر کاغه زئ). نفیسه ل پشت پرویدانان ژئ دنیریت نه کو ب تنئ ل پرویدانئ، دیسان ئاماژه ب هندئ دکه ت کو هه له به ستفان ل خو شی و جوانی یئ دگه ریت. ل به رنامه کا دی ل گه ل راگه هاندا کار (رئبه ری) ل که نالی (وار)، عارف حیتو دبیزیت: من ل ده ستییکا نفیسینئ شهرم دکر هه له به ستین عشق و ئه فینئ به لاف که م، چونکی ئه م گوندی و عه شیره تی بووین.

ههروه سا هه له به ستفان عارف حیتو ئیک ژ ئه ندامین ئیکه تی یا قوتابیان بوو، ل قوتابخانه یا (برایه تی). گه له ک ب (فرویدی) داغبار بوویه و دبیزیت: هه ر ئه و دئ مینیت بابئ شو فقه کاری یا ئه ده بی. دیسان ئاماژه ب هندئ دکه ت کو ل نفیسکاری بواری جفاکی یئ عیراقی (عه لی وه ردی) فیربوویه زوی ب زوی دانپیدانئ ب شاشین خو بکه م.

ههروه سا ئیکه مین به ره مه من هه له به ستئ یئ به لاقبووی ب ناڤئ (دل و ده ری و چادر) ل سالا ۱۹۹۳ب فو تو کو پی به لافکری یه و ئیکه مین به ره مه ل چاپخانه یئ ده رکه فتی ب ناڤئ (نان و برین و بشکورین) بوو ل سالا ۱۹۹۵ئ چاپخانه یا بلند ل دهوگئ.

بو ئه فی فه کولینئ مه هه له به ستا (من گوته بای) د دیوانا (نزایین ئاگری) یا عارف حیتو وه ک نموونه وه رگری یه. کو هه فده قی یه دگه ل هه له به سته کا (هزر فانی)، چونکی د گه ل فه کولینا مه دگونجیت.

من گوته بای

من گوته بای گه ر تو هه بای

ته ژئ وه ک من سئ زارو کین نازدار هه بان

ل به ر هوره بای..

ته ب چاڤئ خو ه دیتبا یئ دبن به نی

ل به ر ده رگه هئ کوچکا ئا غای

جاشاتیئ دکه نه نان و شه هنازیئ دکه نه پيشاز

خه ری بیئ دکه نه بان و بی دادیئ دکه نه گلواز

بو به رچه مین کچین کچین و کورین بای

بو سوارین نه سه می و بو شاخی گای

باور بکه تو ژئ وه ک من

دا سه ریئ خو ه ب کافلانئ شیرئ قه نی و

دا گو هده یه په یشین ژئ دوور که فتنین که نی

دا بینکه یه هزرین گه نی و دا ده یه بای

ئه گه ر ته ژئ سئ زارو کین نازدار هه بان

ل به ر هوره بای.

....

من گۆتە باي گەر تو ھەباي

تە ژى ۋەك من، ۋەلاتەكئى خۇپان ھەبا

ل بەندا چىراي مايمە ماتماي

تە ب چاقئى خۋە دىتبا گۈلپەرستان لى تازىيە ۋ

خۋارە ھەستان.. ل سەر جەندەكئى ۋى شاھىيە

گەندەلىيى دكەنە زانين ۋ سەرکەفتن

ئەفنىيى دكەنە خشىمى ۋ خرفتن

ئەۋ دىرۇكا د زكى رۇژگارپدا ماي ۋ ھىشتا نە زاي

ھەر ھىشىيەكا ل سەر بىدەرئى بەلگە ۋەرياي

بكەنە پارىي شەفەرۇكا ۋ ب دستارى گەرم ھىراي

باۋەر بكە تو ژى ۋەك من

دا خۋە د كوركى خەمى ۋەركەي

دا د باۋەشا بىدەنگىيدا خۋە متكەي

ئەگەر تە ژى ۋەلاتەكئى خۇپان ھەبا

ل سەر بىدەرئى نەدايە باي.

...

من گۆتە باي گەر تو ھەباي

تە ژى ۋەك من دۆزەك ھەبا ۋ

تو ژ دۆزا خۇي مشختباي

تە ب چاقئى خۋە دىتبا ل شوينا گىاي

كولى.. يى خۋە ب سەر زەقىان دا داى

ھەر چ كولىلكتن گەش ھەنە

ھەر چ يادگەرىين خۋەش ھەنە

يىن ژ چاقئىن جوتيارين ۋەستىاي راداي

يىن كرىنە چەند بلۆكتن چىمەنتۆيى

ژ بو بلندكرنا دىوارئى مالا كۆيخاي

باۋەر بكە توژى ۋەك من

دا ژ فې ژيانې ده گری و دا خوه گری
 نه گهر ته ژى دۆزهک هه با و
 دناف دۆزېدا يې مشختباى.

...

من گوته باى گهر تو هه با
 ته ژى وهک من گيانه کي شهيدا هه با و
 د عشقا خوديدا د حالچووباى
 ل بهر ده رگه هي مه زناهيا وي کوله باى
 ل په رسگه هي مناره باى...

ته ب چاقي خوه ديتبا
 ههر چ عشقا بيگهرد هه يه
 ژ بو بنده يان سينه مه يه

شکه ستنه کا دوور و دريژ ب ريکيڅه يه
 شه رمينيه کا بي مه هدر و ته نا رازاي

ب خلوه تگه ها منځه راناي
 باوهر بکه تو ژى وهک من

دا د قولاچکا قويچکه کيڅه بيه قورمچک

دا د نافي جانې خوديدا بوهوژى و بيه خودي

هه مي تشتين في دونيايا فاني و نه ماي

دا ده يه باى

نه گهر ته ژى گيانه کي شهيدا هه با و

د عشقا خوديدا کوله باى. (حيټو، ۲۰۱۸: ۳۶-۳۸)

ههر وهکي مه پيشتر ئاماژه پيدايي کو ريبازا بنياتگهري
 يا پيکها ته يي کومکرنا دوو څه کوليانه (زمانقاني و جفاکي)،
 چونکي نه ف ريبازه گريډانا بنياتين نافخوئين تیکستی
 و بنياتې ده رڼه، وهکي: په وشه نيبيري، جفاکي، وانا ده قي
 نوپخاز دبته پرهک بو تيگه هشتنا دوو په وشه نيبيرين
 ژتيکجودا، بنياتگهري يا پيکها ته يي نه قي پرؤسي شروفه
 دکهت. ديسان دي رابين ب شروفه کرنا بنياتې ژ نافدا و

بنياتې ژ ده رڼه و ههر ټيک ژ وان چهند لق ژي دچن.

۷-۲- بنياتې ده مي: ژ شروفه کرنا بنياتې ديړا هه لبه ستې
 و کيش و رپيتمې پيکها ته يه يه. له ورا پيدقي يه نه فان خالان
 ل بهر چاف وهر بگريين:

۱- ريکخستن و دووباره کرنا فونيمان.

۲- دووباره کرنا په يقين ئاسويي / ستووني.

۳- دووباره کرنا رسته يين هه فته ريب.

۴- دووباره کرنا رسته يين هه فدرژ.

۵- دووباره کرنا هزري ئانکو ده ربرين. (تهيب، ۲۰۰۶:
 ۲۰۲).

ريکخستن و دووباره کرنا فونيمان ل سهر ئاستي ئاسويي
 د نافي نه قي تيکستی دا ل گه لکه جهان هاتي يه کو
 ئاوازه کا رپيتمې يا ديارکري جوړه تام و خو شيه کي دده ته
 هه لبه ستې وهکي:

ژماره	دووباره بوونا فونيمان	ژماره	دووباره بوونا فونيمان
۱	باى (۱۱) جاران	۱۱	مشختباى
۲	هه باى (۴) جاران	۱۲	گياى
۳	هوره باى	۱۳	داراي
۴	گاي	۱۴	وه ستياى
۵	چراى	۱۵	راداي
۶	ماټماى	۱۶	کويخاي
۷	ماى	۱۷	دحالچووباى
۸	نه زاي	۱۸	رازاي
۸	وه رياى	۱۹	راناي
۱۰	هيړاي	۲۰	نه ماي

ھىقى و ئومىدەك ھەبىت، ۋەكى بەلگىن پايىزى ھەمى دوھرىپىن و ھىقىپىن وان بن ئاخ دىن. ديسان ھەبوونا ئاغا و كوچا و گەندەلى، ئامازەنە كو د جفاكەكىن ۋەسا دا دژىت. د خواندنا ھەلبەستى دا دياردبىت كو بو ب دەستقەئىنانا پارىھەكا نانى و ژ پىخەمەت پرگاركرنا زارووكىن خو ژ برسى ب نەچارى ل بەر دەرگەھى كوچكا ئاغاى كاربەكى، ئەفە ژى كەتوارەكى جفاكى يە و ب تايبەت جفاكى كوردەۋارى. و بىگومان ئاغا و دەرەبەگ ژى دادى و دلوقانى ل دەف وان نىنە، ھەلبەستقان وئى چەندى ديار دكەت كو دلوقانى ب ھەژاران ناھىتەبەرن و ھەژار ژى ھەمى ھىقى و ئومىدپىن ۋى ھاتىنە بن پىكرن و ھىچ دەستقەلاتەك نىنە، ژبەر بن دەستقەلاتى پىن نەچارە خو ل سەر ئەفنى چەندى بىدەنگ بكەت و ئەو خەمى د دلوقانى خو دا ھەلبىگرىت و دلوقانى خو ب ھندى خو شىكەت كو قىيان و ھەژىكرنا خودى ھەبىت بەسە، ئەف دىنبايە دوماھىك بو ھەيە و پۇژەك دى ھىت ھەمىپى دى دەتە باى. واتە ھەلبەستقان شىايە كەتوارەكى جفاكى مە وئىنە بكەت و كارىگەرى يا جفاكى د بەرھەمى ھەلبەستقانى دا دياردبىت. گرېدانەكا موكم د نافبەرا بەرھەمى ھەلبەستقانى و جفاكى كوردەۋارى دا يا ھەي.

د كۆپلەيا سىپى دا دىبىژىت: ئەگەر تە ۋەلاتەك ھەبىت پىن پرىبىت ژ گۆل و كولىككىن جوان، پر ژ يادگارپىن جوان، بەلوقانى دى بىژى ئەو ۋەلاتى تە نىنە تو كەسەكى ئاۋارە و مشەختى تىدا، گەنج و لاۋىن مە ھىقىپىن خو دكەنە بلوك بو بلندكرنا كاربەدەست و مەزن و ئاغايان.

د كۆپلەيا چارى دا دىبىژىت: بەحسى عەشقا خو بو خودى دكەت كا چاۋا د ئاڧ مەزناھى و ئەقنىنا خودى دا پىن ھەلبىپى، ئەو ھەمى نەھامەتى و نەخوشىيان دىبىت لىن ژ بەر ترسا خودى خو د قويلچكەكى پرا بىدەنگرى. ھەر ديسان واقەكە دى پىن جفاكى ديار دكەت؛ ئەۋژى ھەبوونا ئىمانى ب خودى و عەشقى و قىيانى بو خودى د سروسىتى جفاكى مە دا ۋەسايە و ب تايبەت ئەۋپىن ھەژار و بن دەست. ھەردەم دەما كو دگەنە پلا بلندا بى دەستقەلاتى و ھەژارى پىن ل جھى كار بو گوھورپىنا ئەفنى سىستەمى بكەن، دلوقانى خو ب ھندى خو ش دكەن كو ئەف دىنبايە دەمكى يە و دووماھىك بو ھەيە.

د ئەنجام دا دىشان دايە بىژىن كو (۰.۳%) نىقەدېرىن ھەلبەستى (من گۆتە باى) دووبارەكرنا فۆنىما (ا، ى) ل سەر ئاستى ئاسۋىپى، كو بو يە ئەگەرى دروستكرنا پرىتمەكا نافخۋىپى و سەرنجراكىشانا خواندەفانى.

۸-۲- ئاستى ھەفۆكى: ئەو ژى ئىكە ژ جورپىن دووبارەكرنا ھەفەتەرىپى، كو د ئەفنى ھەلبەستى دا ب زەقى دەھىتە دىتە، ئەف ھەلبەستە ژ چار كۆپلەيان پىكەھىت، ل دەستپىكا ھەر كۆپلەيەكى دىبىژىت: (من گۆتە باى گەر تو ھەباى، تەژى ۋەك من).

بەلوقانى ل ھەر كۆپلەيەكى ب واتا و مەبەستەكا جودا ھاتىپە بكارئىنان، د كۆپلەيا ئىكى دا دەما دىبىژىت: (من گۆتە باى گەر تو ھەباى، تەژى ۋەك من سى زارووكىن نازدار ھەبان، ل بەر ھورەباى)، جورە گازندەكە بەرانبەر ژيانى ئامازەيە بو ھندى كو نقىسەر ل جفاكەكا ھەژار و بن دەستپى دژىت، چونكى سروسىتى مروقى ۋەسايە دەما ل ھىلا ھەژارى و بن دەستپى ب ژىت، ژ بلى گازندان چ دەستقەلاتىن دى نىنە. د ئەفنى كۆپلەيى دا پەخنىپى ل كۆمەلگەھا كوردى دگرىت كا چەند خشىم و پاشكەفتىنە، ھەر كەسەكى گەندەلى پىن و دوورپاتى پىن بكەت ل دەف خەلكى پىن باشە و ب چافەكى بلند تەماشى دكەن و شەھنازى پىن دىنە، كەسانىن پەۋشەنبىر و تىگەھشىتى ل بن پىا كەفتىنە، داکو نانەك ب دەست وان بكەفتى زكى خو پىن تىر بكەن، دىنە بەندە ل كوچكا ئاغاى، ئەفە ژى ل سەر خاترا زارووكىن خو دا نەمىنن برسى، لەۋرا لۆمان ژ من نەكە ئەز ۋەسا پىن دامى، خو شى و كەنى ل من دووركەفتىنە، ئەگەر تو ژى ۋەك من باى، سەرەراى وان ھەمى ھەزرىن گەنى و گەندەلى و بن دەستى پىن دا ھەمى پىن دەيە باى دا زارووكىن تە نەمىنن ل بەر ھورەباى.

د كۆپلەيا دوۋى دا، دووبارە دكەت و دىبىژىت: (من گۆتە باى گەر تو ھەباى، تەژى ۋەك من)، بەحسى ۋەلاتى خو دكەت كا چەند پىن كافل و تىك چوۋىە، ھەمى دەمان ل ھىقى يا رۇناھىكەكى يە دا كو ئەو تارىياتى يا ب سەر ۋەلاتى ۋى ھاتى پۇھن بكەت، نەخوشى يا ھەژار و بن دەستان دىبىتە خو شى بو گەندەلكاران، ل ۋەلاتەكى گەندەلى سەرکەفتنە، ئەقنى خشىمىە، گەنجىن ئەفنى ۋەلاتى ھەر

ا- ههروه سا ته کنیکا ههفته ریب یا یه کسانی یا ههژمارا بړگان ژى هاتى یه بکارئینان، ب ئەفى رهنګى ل خواری:

پیفاز	دکه نه	شه هنازیی	نان و	دکه نه	جاشاتى
گلواز	دکه نه	بیدادیی	نان و	دکه نه	خه ریبیی

هه نه	گه ش	کولیکین	چ	هه ر
هه نه	خوه ش	یادگارین	چ	هه ر

وه کی: (سه ری خۆ ب کافلانى شیرى فه نی، دا بیهینکەیه هزرین گه نی، دا خوه د کورکى خه مئ وه رکه ی، دا دباوه شا بیده نگیی دا خوه متکه ی، دا ژ فئ ژیانئ ده گری و دا خوه گری، دا د قولاچکا قویچکه کئ فه بیه قورمچیک، دا د ناف جانئ خودئى دا بوهژی و بیه خودئى). ل جهه کئ دی دبئیت: خه لک خۆ دکه نه به نی و خۆ شه رمه زار و سه رشۆر دکه ن خۆ کیم دکه ن به رانه ر ئاغای تنئ بو پارهی و که سانی زانا دکه نه نه زان و نه زانان دکه نه سه رکردئى خۆ: (یئ دبن به نی، جاشاتی نان، گه نده لیئ دکه نه زانین).

۲-۹- په وانبئزى یا فه شارتى:

ژ ئەنجامئى شکاندنا زمانى دروست دبیت، ده رکه فتن ژ یاساین زمانئ روژانه، چونکى زمانى ئەدهبى جودایه ژ زمانئ ناسایى، دئ بینین کو د ئەفى هه لبه ستئى دا هنده ک په وانبئزى یا فه شارتى هاتییه بکارئینان، ب ئەفى رهنګى ل خواری:

په یقین فه رهه نگی	په وانبئزى یا فه شارتى
جاشاتى	ئه وه که سئى بو حزبا به عسى ل دژى پئشمه رگه ی کاردکرن.
گلواز	رستکا کچکایه یا دکه نه ستویى خۆ
سه مئى	هلنگفت
گولپه رستان	وارى وان که سئى حه ز ژ گۆلان دکه ن
جه نده کئ	ده ما که سه ک ده پته کوشتن یان ئیخستن
ده گری	خه مگین
مه هده ر	ده ما ئیک بو ئیکى دی لافان دکه ت
بوهژى	حه لیان د ناف خۆ دا

ب- دووباره کرنا په یقین ههفته ریب: کو ل گه له ک جهان هاتى یه بکارئینان، ب شیوازین جودا هاتینه نفیسین به لئ هه مان واتا و مه به ست دکه هینیت؛ وه کی: (جاشاتى، گه نده لى، گه نی).

(خه م، تازی، گری، شکستن، کافلانى، دوورکه فتن کهنى، خۆپان، شکستن، قورمچیک).

(به نی، کۆله، به نده یان، بوهژی، وه ستیای).

(عشق، ئەفینى، عشقا بئگه رد، شیدا).

(وه ریاى، هیرای)، (بیده نگی، متکه ی)، (دوور، درئژ)، (فانى، نه مای).

ج- دووباره کرنا په یقین ههفته ریب: دیسان په یقین ههفته ریب ژى ل ناف تیکستئى هاتینه بکارئینان، کو ژ لایى واتایئ فه د گه ل ئیکودوو ناگونجن وه کی: (تازى، شاهی)، (زانین، خشیمی)، (سه رکه فتن، خه رفتن) (پیفاز، گلواز)، (جاشاتى، شه هنازی)، (کچین، کورین)، (گه نده لى، زانین)، (شکستن، سه رکه فتن).

د- دووباره کرنا هزرى ئانکو ده برین: ئەف رسته یین هاتینه ده برین ژ لایئ پیکه اتئى و واتایئ فه ژئیک جودانه، به لئ ئەگه ر ب کویراتى بچینه د ناف بابته تى و سه حکه ینى دئ بینین کو هه مان هزروبیهر، کو ئەو ژى (بیهیقى بوونه)، گه هشتیه قوناغه کئ گه که ک یئ بئ هیقى بووی و هزردکته چ چاره سه رى بو کیشه یا وی نینه، له ورا خۆ گۆشه گیر دکه ت د قولانچکه کئ را و خامان دخۆت.

بنیاتی جفاکی و میژووی:

که تواری وپنه دکهت، کو عه قلیه تا ناغایه تی یا زاله و سته م و بندهستی یا هه ژاران دیاردکته کو کارئ وان گندهلی یه و فیان و چه ژژیکرن و ل دهف وان نینه، بیگومان ئەف که تواره د جفاکی دا بهرجهسته دبیت. دیسان ئاماژه ب هندی ددهت کو ژبه ر بئ دهسته لاتیا خو نه چاره خو بیدهنگ بکهت و ل سهر ئەفئ ژیانئ رازیبت و ئەوان خه مان د دلئ خو دا هه لبرگیت. دیسان کارپیکرنا ب زوری ب جوتیاران ددهته دیارکرن کو ل جهئ جوتیار زه فی یا خو بکهن و هیفی و ئومیده ک هه بن و ژیارا خو پئ خوش بکهن، ژ وانا هاتیه قه دهغه کرن، به لکو کار بو (ئاغایان) بکهن، خزمه تا مالا وی بکهن. ئەفه ژئ وی کارپه گه ری یا جفاکی ل سهر هه لبه ستفانی دیار دکته چونکی بیگومان جفاکه کئ سیسته مئ ناغایه تی زال بیت وه سایه.

ژ لایئ میژووی فه، هه لبه ستفانی چ ئاماژه یین بهردهست و پوهن یین میژووی تیدا پارفه نه کرینه کو ئەم بکهینه به لگه یه کا بهردهست، به لئ ناهیته وی رامانئ کو ئەم دهست و په رنگه دانئین وی نه گه هین، ژبه رکو هه لبه ستفان یئ به حس ل میژوویه کا دیارا ملله تی خو دکته، کو ده ما ئەو ژئ ئیک ژ خه باتکه ر و زه حمه تکیشان ل سهرده مئ شوهره شی، به لئ پشتی ب دوماهیگ هاتنا شوهره شی ئیدی ئاراسته هه می یئ هاتی یه گوهورین و مروفتین چ نه کری یین هاتینه سهر سفرا ئاماده، واته ده برپینه ژ دوو سهرده مین ژ ئیک جودا و دوو قوناغین میژووی یین ملله تی خو کرینه هه قبه رکره ک و تیکسته خۆ ژئ ئافراندیه.

ئه نجام:

۱- په یادبوو بنیاتگه ری یا پیکهاته یی ل سهر دهستی (لویسان گولدمان) نه بوویه ئەف زارافه ژ ژ ماموستایئ خو (جان بیا جیه) وه رگرتی یه.

۲- رپیکهستن و دووباره بوونا فونیم (ا، ی) ل سهر ئاستئ ئاسویی سهره کیتیرن ته کنیکه ژ لایئ هه لبه ستفانی هاتی یه بکارئینان ب رپژا (۳، ۵۰٪).

۳- سهره کیتیرن بنه مایئ بنیاتگه ری یا پیکهاته یی بکارهاتی یه کو ل دهستپیکا هه ر کوپله یه کئ دبیزیت: (من

د ئەفئ هه لبه ستئ دا، چه ندین دیاردین جفاکی تیدا په رنگه دایه. و ئەو هه فپکی یا د ناقه را پیکهاته یین جفاکئ خو کرینه هیقینئ ئەفی تیکستی. ههروه سا هه لبه ستفانی قیایه ئەوئ زه حمه ت و خه باتا خو یا پاکژ بدهته بهرچا فکرن، بو موونه ده ما دبیزیت ”ته ژئ وه ک من گیانه کئ شهیدا هه با یان ته ژئ وه ک من دوزه ک هه با“، ژ لایه کئ دی فه ئەو شیواز و ژیارا د ناقا جفاکا وی دا هه ی دایه بهرچا فکرن، ئانکو ئەف تیکستا وی دبیته وینه یه ک ل سهر وان کارفه دان و یاخبوونین ل دهف هه لبه ستفانی چیبوون ل سهر جفاکی. دیسان ژئ ئەم دشین بیژین هه لبه ستفان که سه کئ هشیاره ل سهر وان هه می نه هه مته تی و نه یه کسانیا د ناف جفاکا وی دا په یادبوون، ئانکو تیکستی و هه لبه ستفانی پیکه گه ریدانه کا باش دگه ل ئیک هه یه و هه ردوو د بنه خودیک بو ئیک. ئەگه ر ل ناف و نیشانئ هه لبه ستئ بنیرین دئ بینین کو کارپه گه ری یا جفاکی پیقه دیارن (من گوته بای)، ژ ناف و نیشانی دیاره جوړه که ژ گازنده کرنئ به رانه ر ژیانئ و ئاماژه یه بو هندی کو نفیسه ر د جفاکه کئ هه ژار و بن دهستی دا دژیت، چونکی سروشتئ مروفتان وه سایه ئەگه ر ژیارا وی دروست نه بیت و ل هیلا هه ژاری و بن دهستی بژیت، ژبلی گازندان چ دهسته لاتیت دی نین. دیسان هه بوونا (کوچک) و (ئاغا) و (کوچا) ئاماژه یا هندی یه کو د سیسته مه کئ ده ره به گایه تی دا دژیت، کو د جفاکئ نفیسه ری چینا بلند و چینا نرم هه یه، د خواندنا هه لبه ستئ دا دیاردبیت ده مئ کو ژبه ر هه ژاریئ په نا دبه ته بهر کوچکا ئاغای و نانئ جاشایه تیئ بو زاروکین خو ژ نه چاریئ په یاد دکته، د جفاکئ کوردی دا وه سایه چینا هه ژار دا کو خیزانا خو ب رپقه ببه ت په نایئ دبه نه ده رگه مئ ئاغا و ده ره به گان، گوهدانا په یقین ژئ دوور که فنین که نی... بینکرنا هزرین گه نی ئاماژه یئ بو هندی ددهت کو ژیان دگه ل فئ چینی ژیانه کا نه ئارامه و خو شی و که یفئ نابینیت و نه چاره ئەف هه رزا پاشکه فتی قه بوول بکهت، دیسان به حسئ گنده لی و ئەفینی یئ دکته کو دوو ده لاله تین جفاکینه گنده لی تشته کئ شهرمه لئ د جفاکئ مه دا بو ئاغا و چینا بلند دبیته زانین و سهرکه فتن، فیان و چه ژژیکرن ژئ دبیته خشیمی، هه لبه ستفان وی

گۆتە باي، گەر تو هه باي، ته ژي وهك من)، ل ههر كۆپله يه كۆ
دا ب مه به ستهك بكارهاتي يه، يا ئيكي بۆ هه ژاري، يا دووي
بۆ گهنده لي ي، يا سيي بۆ بى هيقيوونى و كۆپله يا چارى
بۆ عسقا خودى.

۴- بكارئينانا په يقين هه فته ريب، هه فدژ و هه فهزر.

۵- بكارئينانا ره وانبيژى يا فه شارتى د نافي هه له به ستنى دا.

ليستا ژينده ران:

ب زمانى كوردى:

- ۱- ته يب، هه فال سه ليم (۲۰۰۶). بنياتگه رى د نافي ره خنا كورديدا. هه ولير: ده زگه ها سپيريز يا چاپ و وه شانئ.
- ۲- عه بدولقادر، نه مين (۲۰۰۷). تيكست د نافي ره گوتارا ره خنه يى و ريبازين نه ده بيدا. دهوك: ژ وه شانئن ئيكه تيا نفيسكارين كورد.
- ۳- حاجى، عه بدى (۲۰۰۸). چهنه تيوركين ره خنا نه ده بي، دهوك: ده زگه ها سپيريز يا چاپ و وه شانئ.
- ۴- نورمانى، نزار (۲۰۰۵)، خوين ده ميژا به فرى دا. دهوك: ده زگه هئ سپيريز ي چاپ و وه شانئ.
- ۵- خوشناو، هيمن عومهر (۲۰۰۹). شعريه تى ده قى چيروكى كوردى- ليكوليه وه يه كى شيوازگه رى پراكتيكيه. هه ولير: له به ريو به رايه تى گشتى كتبخانه گشتيه كان.
- ۶- نهيلي، نعمت الله حامد (۲۰۰۷). شيوازگه رى: تيورى و پراكتيك (فه كولينه كه د بياقيوه ژانيدا). دهوك: ده زگه ها سپيريز يا چاپ و وه شانئ.

۷- حيتو، عارف (۲۰۱۸). نزاين ناگرى، هه ولير: چاپخانا شه هاب.

۸- ئاكره يى، هه فال سه ليم طيب (۲۰۲۱). تيورين ره خنه يى، زانكويا دهوك/ كوليژا زمانان پشكا زمانى كوردى.

۹- حسين، عه لى تاھر (?). ره خنه يى بنياتگه رى له تيوره وه بۆ پراكتيزه كردن. زنجيره يى كتىبى ده زگاي چاپ و په خشى سه رده م ژماره (۴۴).

۱۰- مه محمود، ئازاد نه حمه د (۲۰۱۲). له شيعرى هاوچه رخی كورديدا ۱۹۸۵-۲۰۰۵. هه ولير: چاپخانه ي حاجى هاشم.

۱۱- ئيبراهيم، محمد عه بدالكريم (۲۰۱۲). پيكهاته ي زمانى شعري له روانگه ي ره خنه ي نه ده بي نوپوه. هه ولير:

ده زگاي تويزينه وه و نه لاوكر دنه وه ي موكر يانى.

۱۲- خضر، هافين سه عيد (۲۰۱۹). بنياتگه ريبا پيكهاته يى و پراكتيزه كرنا نه وي ل سه ر رومانا (ئالى دى يى پرى).

زاخو: سه نته رى زاخو بۆ فه كولينى كوردى.

۱۳- ره نوف، لوقمان (۲۰۱۷). ره خنه ي نه ده بي، سليمانى: چاپخانه ي كارو.

۱۴- ئيگلتون، تيرى (۲۰۰۸). ماركسيزم و ره خنه ي نه ده بي، وه رگيران: عه بدولخالق يه عقوب، هه ولير: ده زگاي چاپ و به لاوكر دنه وه ي نارس.

ب زمانى عه ربه ي:

۱۵- به حرى، محمد الامين (۲۰۱۵). البنيوية التكوينية من الاصول الفلسفية الى الفصول المنهجية. لبنان: مكتبة مؤمن قريش.

۱۶- راغب، نبيل (۲۰۰۳). موسوعة النظرية الادبية. القاهرة: الشركة المصرية العالمية للنشر- لوندان.

گوڤار :

۱۷- ياسين، عوسمان (۱۹۸۸). گوڤارمان و بنياتگه رى پيكهاتوو يى. گوڤارا رومان، ژماره (۱۲). دهوك.

۱۸- حاجى، نفيسه اسماعيل (۲۰۲۳). شروفه كرنا بنياتگه رى بۆ كورته چيروكا (مايتيكرن). گوڤارا بادينان online ههاتيه وه رگرتن ژ: . https://badinan.or

ته له فزيون: چاپيکه فتل ل گه ل عارف حيتو:

۱۹- سليقانه يى، سه برى (۲۰۲۳). تافه هه يىف خه له كا ۶۲، وارتيشى.

۲۰- كوردو، ريبه ر (۲۰۲۱). ريبه ر، وه رزى دووى خه لاكا ۱۲، وارتيشى.

۲۱- عارف حيتو: https://www.arifhito.